

УДК 343.985

О. М. Пилипенко
здобувач кафедри загальноюридичних дисциплін

Державний Луганський університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Стаття присвячена розгляду криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. На підставі аналізу матеріалів слідчої та судової практики виділено її основні елементи та наведено деталізовані відомості щодо предмету злочинного посягання, способів, слідів, обстановки та особи злочинця. Показано їх значення для організації розслідування даного виду злочинів.

Постановка проблеми. Значний попит на деревину, недостатній контроль за здійсненням порубок, відсутність ефективних механізмів притягнення винних до відповідальності, високий рівень безробіття та соціальної незахищеності населення є головними чинниками, що спричинили масштабну криміналізацію лісового сектору економіки та збільшення кількості незаконних порубок лісу.

Ефективність діяльності правоохоронних органів з розкриття та розслідування зазначеного виду кримінальних правопорушень, значною мірою залежить від наявності відповідної методики розслідування таких злочинів, ключовим елементом якої є криміналістична характеристика цих злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у вітчизняній юридичній літературі, відсутня комплексна та актуальна інформація щодо криміналістичної характеристики незаконних порубок лісу. Деякі розрізнені відомості щодо її окремих елементів, поверхнево розглядалися в рамках криміналістичної характеристики екологічних злочинів та працях російських дослідників, зокрема: В. А. Белькова, М. А. Васильєвої, А. В. Корольова, С. В. Унжакової, І. О. Фоміної та ін. Однак, вказані дослідження виконані з урахуванням специфіки закордонного законодавства та регіональних (географічних, природно-кліматичних) особливостей, що робить їх малопродатними для використання у вітчизняних реаліях.

Безумовно, така ситуація не відповідає потребам слідчої практики, та зумовлює необхідність проведення відповідного дослідження.

Відправною методологічною базою для формування криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу виступають праці таких провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів, як: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, Л. Г. Відонов, І. О. Возгрін, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкін, А. Ф. Волобуєв, К. В. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'яничков, С. П. Мітрічев, В. О. Образцов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інших.

Формування мети. Метою статті є виокремлення та розкриття змісту елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу.

Виклад основного матеріалу. Як показав проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень, усі незаконні порубки лісу, залежно від мети злочинців, умовно можна поділити на:

- 1) незаконні порубки лісу, які здійснюються місцевим населенням для задоволення власних потреб (опалювання, будівництво, продаж на дрова);
- 2) незаконні порубки лісу у великих розмірах, які здійснюються групами осіб з метою його подальшої реалізації.

Така класифікація, неважлива для кваліфікації зазначеного виду злочинів, є вельми цікавою з точки зору криміналістики, оскільки, суттєво впливає на наповнення змісту елементів криміналістичної характеристики.

Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу є системою узагальнених фактичних відомостей та заснованих на них наукових висновків і рекомендацій про найбільш типові криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, необхідні для організації та здійснення їх виявлення, розкриття та розслідування.

Результати проведеного аналізу наукових джерел, матеріалів кримінальних проваджень та анкетування практичних працівників, дозволяють у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу виділити відомості щодо:

- 1) предмета злочинного посягання;
- 2) типових способів вчинення злочину;
- 3) типових слідів злочину;
- 4) обстановки вчинення злочину;
- 5) особи злочинця.

Розглянемо їх більш детально.

Предмет злочинного посягання. Предмет злочинного посягання, як елемент криміналістичної характеристики злочину, містить відомості, що характеризують найбільш типові безпосередні об'єкти злочинного посягання, які дозволяють будувати висновки про інтереси та деякі типові властивості особи злочинця [3, с. 300]. Він тісно пов'язаний із обстановкою злочину, способом вчинення злочину та злочинною поведінкою особи.

За змістом ст. 246 КК України, предметом даного злочину є сироростучі (живі) дерева¹¹ та чагарники¹², які знаходяться на пні (не відділені від коріння) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях й об'єктах природно-заповідного фонду. При цьому неважливо, насажені вони штучно, чи виростили без цілеспрямованих зусиль людини.

¹¹ Древа – це багаторічні рослини з чітко вираженим твердим стовбуром з гілками, які утворюють крону.

¹² Чагарники – це багаторічні рослини, які у дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише у перший рік життя) із деревоподібними гілками, які починають рости з поверхні ґрунту.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що найчастіше незаконно здійснюється рубка таких порід дерев, як дуб, бук, ялина, сосна, акація та ін. Це пов'язано із розповсюдженістю тих чи інших порід у певних географічних умовах та чіткою метою (зادля збуту або задоволення власних потреб), яку обрали для себе злочинці [4, с. 95].

Як вбачається з наведеного найчастіше предметом злочинного посягання є деревина цінних порід, що використовується для виготовлення меблів, у будівництві, целюлозно-паперовій промисловості (дуб, бук) [4, с. 112]. Також, дуже часто злочинні дії спрямовані на порубку хвойних порід дерев, що пояснюється їх більшою (порівняно з листяними породами) міцністю, біостійкістю, та більш правильною формою стовбура з меншою кількістю дефектів.

Здійснюючи незаконну порубку лісу, особи орієнтуються також і на об'єм їх стволів. Так, у переважній більшості випадків, вирубуються насадження з діаметром ствола не менше 16 см [2, с. 64]. Окрім того, перевага при рубці надається деревині із прямим стовбуром, або дещо закрученим вправо, тому що після рубки подальше закручування деревини «зупиняється».

Способи вчинення злочину. Відомості щодо способу вчинення злочину здебільшого є ключовим елементом у системі їх криміналістичної характеристики. Саме спосіб злочину більш за все пов'язаний із властивостями інших елементів криміналістичної характеристики злочинів [7, с. 189].

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про повноструктурність способу незаконної порубки лісу, що поєднує у собі дії з підготовки, вчинення та приховання злочину.

Підготовка до вчинення незаконної порубки лісу включає: вибір місця та часу її здійснення; вибір та визначення предмету незаконної рубки; підготовка технічних засобів (пил, сокир, тракторів, засобів зв'язку та ін.); підбір співучасників злочину; вирішення питання про подальше зберігання та реалізацію незаконно зрубленої деревини; виготовлення (підроблення) документів на здійснення рубки, перевезення та легалізацію; підготовка ділянки місцевості для проведення рубки (наприклад, способом «низового пожару») та ін.

Безпосередньо, спосіб вчинення незаконної рубки складається із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів та включає: вибір конкретного дерева для рубки; повне відділення ствола дерева від кореня; трелювання деревини до місця завантаження; розкряжування деревини на сортименти; складання штабелями; завантаження та вивезення деревини.

Способи приховання спрямовані на приховування, знищення, маскування та фальсифікацію інформації (чи її носіїв) про незаконну порубку лісу. Зокрема, злочинці: здійснювали підкуп працівників лісництва, правоохоронних органів; не залучали до етапу завантаження та перевезення деревини осіб, які її незаконно зрубували; здійснювали маскування пнів, залишених після рубки, мохом, листям, гілками дерев; здійснювали підпал ділянки, де проводилося незаконне вирубування.

У 35,7 % випадків, така діяльність мала місце на етапі підготовки до вчинення злочину (наприклад, виготовлення фіктивних документів для проведення рубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини).

Конкретизуючи наведені відомості стосовно виділених нами видів незаконної рубки лісу відзначимо, що у випадку її здійснення для власних потреб підготовка до вчинення злочину складається із підшукування знарядь вчинення злочину, транспортного засобу для перевезення деревини, спільників (найчастіше ними виступають члени родини та сусіди злочинця). Приховання злочину відбувається шляхом маскування пнів, вилученням хлестів та інших порубкових залишків, із подальшим розміщенням деревини на власній земельній ділянці, швидке видозмінення вирубанної деревини (розрубка на дрова, розпил на будівельні матеріали).

У випадку ж незаконної рубки з метою подальшої реалізації лісу підготовка полягає у виборі місця здійснення рубки, підготовці (підробленні) супровідних документів, підшукуванні спільників із числа осіб, які мають зв'язки (або є працівниками) у лісових, лісоохоронних та лісопереробних закладах, налагодження зв'язків із пунктами прийому деревини. Цей спосіб характеризується більшими масштабами рубки та кількістю залучених до злочину осіб, а також використанням більш потужної спеціальної техніки.

Для здійснення незаконної рубки з метою збуту характерним є використання бензопил, тракторів, лісовозів, навантажувачів, у той час, як для побутової рубки застосовуються сокири та ручні пили. Спеціалізований транспорт (наприклад, трельовальні трактори, лісовози), як правило, орендується.

Типові сліди злочину. Наведені вище способи незаконної рубки лісу завжди супроводжуються змінами у навколишній обстановці, що пов'язано із утворенням матеріальних та ідеальних слідів. Проведене нами дослідження, дозволяє виокремити такі групи типових слідів, притаманних незаконним рубкам лісу:

- сліди, пов'язані із обстановкою вчинення злочину (наявність пнів, тирси, кори, гілок, верхівки дерев; повалені сусідні дерева; пошкодження ґрунту, сліди волочіння деревини тощо);

- сліди від знарядь вчинення незаконної рубки (зокрема, сліди від інструментів, які використовувалися для розпилу та рубки деревини та сліди від транспортних засобів, які використовувалися для вивозу дерев; тара та сліди від пально-мастильних матеріалів);

- сліди, залишені особами, які вчинили незаконну порубку дерев (сліди ніг, рук, рукавичок, недопалки та ін.);

- ідеальні сліди, залишені в пам'яті осіб, які виявили ознаки незаконної рубки лісу та очевидців.

Обстановка вчинення злочину. Обстановка вчинення злочину пов'язана з такими факторами, як місце та час вчинення злочину, природно-кліматичні та метеорологічні умови вчинення незаконної порубки лісу. Певною мірою

обстановка детермінує формування злочинного умислу, деякі характеристики особи злочинця, а також вибір способу, засобів та знарядь злочину.

У більшості випадків місцем незаконної порубки є ліс, із характерними для нього властивостями – наявністю великої сукупності лісової рослинності, органічним зв'язком рослинності із землею, зімкнутістю крон (верхівок) дерев.

Безпосередньо ділянка місцевості для здійснення незаконної рубки, зазвичай, обирається злочинцями за відповідності таким умовам:

- 1) місце повинно бути віддаленим від проїзних трас для уникнення виявлення факту вчинення незаконної порубки;
- 2) необхідна наявність придатних для проходження транспорту ділянок місцевості задля вивозу деревини;
- 3) на ділянці повинні рости необхідні багатолітні дерева (цінних або затребуваних на ринку порід);
- 4) ділянка повинна мати стійкий ґрунт;
- 5) відсутність постійних перевірок ділянки зі сторони контролюючих та правоохоронних органів.

Місце вчинення незаконної порубки лісу, також залежить від віддаленості населених пунктів та проїзних трас, рельєфу місцевості. Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень, найчастіше незаконні рубки відбуваються:

- у середньому на відстані шість кілометрів від меж населених пунктів (сіл, селищ);
- у середньому на відстані півтора кілометри від узбіч проїзних трас;
- за пагорбами, відносно проїзної частини, або в улоговині між пагорбами (це обумовлено тим, що природні утворення виступають бар'єрами для звуку від бензопили та механізмів, значно їх понижуючи).

Незаконна порубка лісу найчастіше відбувається вранці та вдень. Це обумовлено небезпечністю робіт, наявністю шуму від роботи бензопили або транспортного засобу, а також тим фактором, що легальні заготовлювачі лісу, зазвичай, не заготовлюють деревину вночі. У зв'язку із цим, злочинці частіше використовують вечірній та нічний час доби для завантаження та вивозу незаконно зрубаного деревини [2, с. 62-63].

Проведене дослідження матеріалів кримінальних проваджень, дозволяє віднести незаконні рубки до числа «сезонних злочинів». Так, максимальна кількість незаконних рубок припадає на пізню осінь, зиму, та різко скорочується у весняний період, а в літку такі випадки носять одиничний характер. На цю обставину вказують також і М. О. Васильєва та С. А. Руметов [2, с. 61; 6, с. 22]. Взимку злочинці також використовують підвищену прохідність доріг у зв'язку із заледінням річок, ставків, тощо, для доступу до ділянок лісу, недоступних для вантажного транспорту улітку. Це, також, розширює площу лісу, де може проводитися рубка [2, с. 60].

Особа злочинця. Відомості щодо особи злочинця є системою даних про особу, що скоїла злочин, які сприяють її розшуку та викриттю [1, с. 117]. За нашим переконанням така система повинна включати інформацію про фізичні ознаки злочинця задля його розшуку та психологічні риси – для впливу на нього під час досудового розслідування.

Віддаленість територій незаконної рубки, трудомісткість такого процесу обумовлює вчинення цього виду злочинів особами чоловічої статі, переважно у складі групи (групою осіб за попередньою змовою, організованою групою). Так, за результатами проведеного нами дослідження у 34,4 % випадків незаконні рубки вчинялися групою осіб за попередньою змовою у складі 2-3 осіб, а 25,3 % – у складі 4 і більше осіб. Об'єднання осіб, які вчиняють незаконну рубку лісу у групи та розподілення між ними ролей також надає можливість зробити безпечним подальший збут незаконно добутої сировини та розширити канали збуту. Доволі ефективною, з точки зору досягнення злочинного результату, є багатоланкова побудова злочинної групи: перша ланка – особи, які здійснюють безпосередню рубку лісу; друга – особи, які здійснюють завантаження та транспортування деревини; третя – особи, які здійснюють продаж зрубленої деревини; четверта – особи, які організують процес незаконної порубки (підшукують нові місця рубки та збуту і забезпечують переміщення учасників групи).

Критеріями відбору співучасників для вчинення незаконної порубки лісу виступали: надійність та старанність поводження у різних ситуаціях; знання навколишньої місцевості та розташування доріг; знання місць збуту деревини та ін.

Вік злочинців коливається у діапазоні 30-46 років, тобто зазначений різновид злочинів вчинюється найбільш працездатною категорією населення. Більшість злочинців (75,6 %), мали середню, чи середньо-спеціальну освіту. Близько 81,7 % злочинців мали за мету продаж незаконно видобутої деревини, та не мали інших джерел доходів. Майже всі особи мали матеріальні ускладнення та не мали постійного джерела прибутку. Більшість осіб, які вчинили незаконну рубку лісу, мешкали неподалік місця незаконної рубки.

Зазначене дозволяє констатувати, що підбір співучасників злочинної діяльності здійснюється, безпосередньо, перед вчиненням незаконної рубки, або за невеликий проміжок часу до неї, у місцевості, де вона запланована.

Майже у 98,1 % випадків обвинувачені (підозрювані) каюлися та визнали свою провину, активно сприяючи проведенню розслідування. Близько 26,8 % обвинувачених вже мали судимість за вчинення незаконної порубки лісу, а 68,4 % злочинців мали судимості за вчинення інших злочинів.

Висновки. Підсумовуючи викладене зазначимо, що криміналістична характеристика посідає важливе місце у методиці розслідування незаконної порубки лісу та виступає відправним орієнтиром для визначення основних напрямів діяльності правоохоронних органів, під час виявлення та розслідування цих кримінальних правопорушень.

Виокремлені нами елементи такої характеристики перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволяє їх використовувати для побудови слідчих версій, визначення напрямів та організації розслідування.

Перелік посилань

1. *Ахмедшин Р. Л.* Криминалистическая характеристика личности преступника: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2006. 413 с.
2. *Васильева М. А.* Первоначальный этап расследования незаконных рубок лесных насаждений (по материалам Дальневосточного региона России): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Москва, 2003. 208 с.
3. *Возгрин И. А.* Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография. Санкт-Петербург, 2003. 475 с.
4. *Дубоносов Е. С., Петрухина О. А.* Криминалистическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений // Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации: сб. ст. междунар. науч.-практ. конф., Минск, 27 апреля 2016 г.: в 2 ч. / Междунар. ун-т «МИТСО». Минск, 2016. Ч. 2. С. 110-113.
5. *Ефимова Н. И.* Особенности криминалистической характеристики незаконной рубки лесных насаждений в качестве информационной базы предварительного расследования // Научные ведомости БелГУ. Сер. Философия. Социология. Право. 2011. № 20 (115), вып. 18. С. 94-99.
6. *Рузметов С. А.* Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2003. 219 с.
7. *Шмонин А. В.* Методика расследования преступлений: учеб. пособие. Москва, 2006. 464 с.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЙ РУБКИ ЛЕСА

Е. Н. Пилипенко

В статье на основании анализа материалов следственной и судебной практики выделены основные элементы криминалистической характеристики незаконной рубки леса. Приведены детализированные сведения относительно предмета преступного посягательства, способов, следов, обстановки и личности преступника.

В зависимости от цели преступников незаконные порубки леса условно подразделены на незаконные порубки леса, которые осуществляются местным населением для удовлетворения собственных потребностей (отопление, строительство, продажа дров) и незаконные порубки леса в значительных размерах, которые осуществляются группами лиц с целью его дальнейшей реализации. Типовым предметом преступного посягательства является древесина ценных пород. Также преступные действия направлены на порубку хвойных пород деревьев.

Установлено, что способы незаконной порубки леса являются полноструктурными и охватывают комплекс действий по подготовке, совершению и сокрытию преступлений. Детально рассмотрен каждый из элементов способа преступлений. Также указаны типовые следы преступления.

Приведены обобщенные сведения о типовых местах, времени, и природно-климатических условиях в которых совершаются данные преступления.

Особое внимание уделено характеристике личности преступника, указано на преимущественно групповой характер совершения данного вида преступлений.

Подчеркивается, что выделенные элементы криминалистической характеристики находятся во взаимосвязи и взаимозависимости, что позволяет их использовать для построения следственных версий, определение направлений и организации расследования.

CRIMINALISTICS CHARACTERISTICS OF ILLEGAL LOGGING

E. Pylypenko

In the article was identified the main elements of criminalistics characteristic of illegal logging on the basis of analysis of materials investigation and judicial practice. Detailed information was given about the subject of a criminal assault, methods, traces, of the situation and the individual offender.

Illegal logging of timber has conventionally divided into two types depending on what are the purposes of the criminals: the illegal logging of forests, that do local people for their own needs (heating, construction, firewood for sale) and the illegal logging, that do groups of persons in significant amounts with a view to further commercialization. The timber of valuable specious is a typical subject of criminal assault. Criminal actions are also aimed at felling of coniferous trees.

It was found that the methods of illegal felling of forests had been completely structural and encompassed the complex of activities for the preparation, commit and concealment of crimes.

It was given detailed information for each of the distinguished elements of the method of crime. There were also indicated typical traces of the crime.

Particular attention was paid to the characteristics of the offender; it was indicated that the crime for the most part had a group character.

The aggregated information was provided about such typical places, time and climatic conditions in which the crimes are committed.

It was stated that in the future the content of highlighted elements of the criminalistics characteristic could be expanded depending on the development of law enforcement practice.

УДК 343.982.4

О. В. Шевченко
здобувач кафедри криміналістичних експертиз

*Навчально-науковий інститут № 2
Національної академії внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЗНАТЬ

У статті розкрито поняття спеціальних товарознавчих знань, зокрема визначені їх властивості, мета використання, суб'єктивні та об'єктивні умови практичного застосування, наведені критерії розмежування змісту загально відомих і спеціальних знань у галузі товарознавства. Спеціальні товарознавчі знання визначаються як сукупність знань та практичних навичок, набутих у результаті навчання, спеціальної підготовки та професійного досвіду, у галузі товарознавства, особою яка залучена як спеціаліст чи експерт з метою з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення.